

Solomonie (1833 - 1875), zwolenniku księcia Cuzy i prekursorze walki o niepodległość Rumunii (s. 27 - 34), rozprawa Petru I. Davida o stosunkach ludności dako-romańskiej z celtycko-bretońską do VI w. (s. 35 - 57), artykuł Aurel H. Gölimalaşa o aktywności kupców z Lazistanu (zakaukaskiego kraju zamieszkanego przez spokrewnionych z Gruzynami lud „Lazes”) w Mołdawii w późnym średniowieczu (s. 77 - 96) oraz napisana po włosku praca Iona Sava Nanu, dotycząca twórczości artystycznej włoskiego malarza Giuseppe Vescovi (1866 - 1946) na terenie Rumunii (s. 105 - 110).

W dziale kroniki wydrukowane zostało m. in. sprawozdanie prof. Jean Philippe Lévy z Paryża z zorganizowanych w dniach 29 maja - 1 czerwca 1978 w Antwerpii „Journées d'Histoire du Droit”. Zwrócono w nim uwagę na liczny stosunkowo udział w tej imprezie historyków prawa z krajów Europy wschodniej. Wśród ne-krologów znajdujemy wspomnienia pośmiertne o dwóch dobrze w Polsce znanych uczonych: prof. Louis Theo Maes (1918 - 1978) z Antwerpii, który był organizatorem wspomnianego kongresu, i o prof. Mihaile Andrejewie (1911 - 1978) z Sofii.

W dziale recenzji cmówiono 15 książek rumuńskich i zagranicznych. *Polonica* reprezentuje tu polsko-węgierski zbiór prac z historii nowożytnej administracji w Europie pt. *Studien aus der neueren europäischen Verwaltungsgeschichte*, pod redakcją A. Csizmadii i L. Pauli'ego (Pécs 1978) oraz praca ks. M. Żurowskiego *Le développement de la notion canonique de la célébration conditionnelle du mariage* („Studia Canonica”, t. II, Ottawa 1977, nr 1).

LESŁAW PAULI (Kraków)

Istoria dreptului Romanesc, vol. I, pod red. V. Hangi i P. Narcu, Editura Academiei, Bucuresti 1980, s. 664; franc. spis treści, ss. 659 - 664.

Jest to część pierwsza zakrojonej na trzy tomy syntezy historii ustroju i prawa Rumunii pod ogólną redakcją prof. I. Ceterchi, obejmująca okres od schyłku wspólnoty rodowej po koniec feudalizmu. Tom powstał przy współudziale 14 autorów spośród których szczególnie znani pozostają u nas — nieżyjący już G. Cront i A. Herlea, a z pozostałych V. Georgescu, O. Sachelarie czy V. Sotropa. Całość ujęcia rozpada się na dwie części poświęcone: początkom państwa i prawa oraz rozwojowi tych instytucji w epoce niewolnictwa (s. 31 - 126), a następnie feudalizmu (s. 127 - 602). W ramach pierwszej z nich przedstawiono zagadnienia w trzech przekrojach czasowych — rozpadu wspólnoty rodowo-plemiennej, organizacji politycznej geto-dackiej i wpływów rzymskich. W części drugiej zastosowano podział na dwa okresy — wczesnego i rozwiniętego feudalizmu. To w pierwszym z nich ukształtować miały się podstawy prawa rumuńskiego, wywodzonego przez autorów z Wołoszczyzny (s. 172 - 190). Dobę rozwiniętego feudalizmu omówiono w trzech płaszczyznach (poczynając od przełomu XIII i XIV w.), cały czas porównując ze sobą urządzenia Wołoszczyzny, Mołdawii i Siedmiogrodu. I tak w pierwszej z nich traktuje się o stosunkach społecznych i źródłach prawa. W drugiej mowa jest o ustroju państwa łącznie z organizacją sądów, procedurą, prawem karnym (?) i międzynarodowym. W trzeciej wreszcie części mowa jest o prawie prywatnym (s. 471 - 581), oraz myśli politycznoprawnej (?). Wykład cechuje stałe dążenie do nasycenia wywodów materiałem faktycznym, oraz częste odwoływanie się do źródeł i literatury. Wybór tej ostatniej w układzie problemowym zamieszczony został na końcu tomu (s. 603 - 642), który zamyka skondensowany indeks terminologiczny.

S.R.

Mélanges offerts à Jean Dauvilliers professeur honoraire à l'Université des Sciences Sociales de Toulouse, Centre d'Histoire Juridique Méridionale, Toulouse 1979, ss. XLVII, 849.

Urodzony w 1908 r. J. Dauvilliers studiował w Paryżu prawo, historię, religioznawstwo, a także języki wschodnie — żywe: rosyjski, hebrajski, arabski, koptyjski, turecki, mongolski, ormiański, perski, a także spośród martwych sumeryjski i akkadzki. Doktoryzował się w 1933 r. na podstawie rozprawy poświęconej małżeństwu w klasycznym prawie kanonicznym. Za mistrzów miał najwybitniejszych uczonych francuskich epoki: historyków prawa P. Collinet, F. Olivier-Martin, R. Génestal, P. Fournier, G. Le Bras, P. Petôt, W. Meynial; historyków — C. Diehl, F. Lot, L. Halphen; filozofów-religioznawców — J. Maritain i E. Gilson; językoznawcę — P. Pelliot. „Agrégé” w wieku 29 lat, trwale związał się z Tulużą, otrzymując tu katedrę historii prawa w 1941 r., zaś honorową profesurę w 1978 r. Gruntowne przygotowanie prawnicze, historyczne i orientalistyczne uczyniło z tego badacza specjalistę o międzynarodowej renomie w zakresie prawa kanonicznego i historii kościołów wschodnich (por. m. in. rozprawę *Małżeństwo we wschodnim prawie kanonicznym*, Paryż 1936, wspólnie z C. de Clercq). Wysoce kompetentny w problematyce antyku opublikował J. Dauvilliers w 1970 r. w ramach serii założonej przez G. Le Brasa — *Historia instytucji i prawa Kościoła zachodniego* jako jej tom II — *Czasy apostołskie (I w.)* (ss. 744). Syntezę dorobku całego życia, wyrażającego się liczbą ponad stu rozpraw stanowić będzie przygotowywana do druku (wspólnie z B. Bruguière) rozprawa *Nowy testament i prawa antyczne*.

W prezentowanej książce pamiątkowej* przygotowanej z okazji siedemdziesięciolecia J. D., publikuje swoje studia i przyczynki sześćdziesięciu autorów, przyjaciół, kolegów i uczniów Jubilata (w tym 4 spoza Francji). Zbyt liczne by je wymienić choćby z tytułu, dadzą się rzeczzone teksty podzielić na następujące grupy tematyczne: historia kościoła łacińskiego i jego prawa (28 tekstów), problematyka kościołów wschodnich (10), prawo rzymskie i antyczne (5), prawa obce (4), prawo francuskie (3), historia sztuki (2), varia (8). Szczególne zainteresowanie polskich historyków prawa wzbudzą siłą rzeczy przede wszystkim teksty ogólniejszej natury. Tak np. J. Bastier w studium *Prawo wizygockie a germańskie* (s. 47 i n.) zajmuje stanowisko wobec blisko dwustuletniego sporu o „osobowość” czy „terytorialność” prawa zawartego w kodeksach Euryka i tzw. *Breviarium Alarici*. Akcentując brak wystarczającej podstawy źródłowej dla udowodnienia obu tez, analizuje autor (skłaniając się w ślad za większością nowszych badaczy hiszpańskich, a przeciwko C. Sanchez-Albornoz, czy spośród Niemców H. Mitteisowi i E. Wohlhaupterowi ku „terytorialności”) wpływ, jaki na zajmowane przez poszczególnych dyskutantów stanowisko wywierały ogólniejsze poglądy, historiozoficznej, a także politycznej natury. Główne oparcie dla zwolenników „osobowości” prawa wizygockiego stanowi zdaniem autora niesprawdzone, a priori przyjmowane założenie (uwikłane w dodatku w liczne implikacje politycznej natury) — powszechności i długowieczności rzekomo ogólnogermańskich zasad prawnych w rodzaju ordaliów (?) Świata symboli (znaków) dotyka studium M. Beaulieu o stroju, zwierciadle umysłowości średniowiecznych Francuzów (s. 65 i n.). Dowiadujemy się że m. in. o braku zainteresowania ze strony ówczesnych dorosłych światem dzieci, które ubierano na wzór i podobieństwo starszych. Jedynie rozpuszczone włosy dziewcząt świadczyć miały o ich dziewictwie. Za pomocą stroju, jakości surowca z którego powstawał, czy ozdób podkreślano nie tylko status społeczny właściciela, ale również i rodzinny, związki krwi między poszczególnymi osobami, zmiany ich stanu cywilnego, fakt udawania się w pielgrzymkę, a nawet zapadnięcie na nieuleczalną, a za grzeszną uważaną chorobę. Z kolei G. Cardascia podejmuje w świetle wy-

ników najnowszych badań nad prawami starożytnego Wschodu próbę nowego spojrzenia na etapy ewolucji systemu kar (s. 169 i n.). Jego zdaniem, już w dobie przedpaństwowej miał być stosowany obok zemsty — dobrowolny system kompozycyjny. W okresie następnym współistnieć miały ze sobą — pozostałość zemsty czyli talion, prywatna kompozycja oraz rodzący się dopiero system kar publicznych. J. Gaudemet (s. 317 i n.) w syntetycznym rzucie przedstawia wzajemne stosunki biskupów i kapituł w świetle ustawodawstwa oraz doktryny kanonistycznej XII-XIII w. Sprawa współczesnych prób kodyfikacji prawa kościołów wschodnich stanowi przedmiot rozważań R. Metz (s. 531 i n.). Podobnie aktualny charakter mają rozważania L. Nauri o temat granic stosowania zasady „equitas” w Kodeksie Prawa Kanonicznego oraz Code Civil (s. 577 i n.).

Uzupełniają pięknie wydany tom lista członków Komitetu honorowego, wstęp píoła profesora G. Sicard, bio- oraz bibliografia Jubilata, wreszcie tabula gratulatoria.

S.R.

F. W. Hennig, *Landwirtschaft und ländliche Gesellschaft in Deutschland*, Bd. I, 800 bis 1750, F. Schöningh, Paderborn 1979, ss. 287. Uni Taschen Bücher (UTB), 894.

Autor, dyrektor Seminarium Historii Społeczno-Gospodarczej w Kolonii, w omawianym tomie rozwija i pogłębia problematykę dziejów agrarnych, uprzednio, bardziej szkicowo ujętą w ramach ogólnego zarysu dziejów społeczno-gospodarczych Niemiec do roku 1800 (*Das vorindustrielle Deutschland 800 bis 1800*, UTB 398, por. CPN, 31, z. 2). Niezmienione pozostały w niniejszym ujęciu: szeroki sposób widzenia zagadnień, uwzględniający w wykładzie stanowiska różnych szkół i kierunków badawczych, inclusive z marksizmem, a także metoda wykładu (forma tezowanego konspektu, dążącego do maksymalnego uściślenia stosowanych pojęć). Wywody uzupełnia 25 schematów i wykresów, zestawienie podstawowej literatury oraz indeksy osobowy i rzeczowy (ten ostatni zawiera również objaśnienie podstawowych kategorii pojęciowych). Dzięki tym wszystkim przymiotom otrzymaliśmy oto znakomity przewodnik po złożonych problemach ustroju społeczno-gospodarczego i ekonomiki wsi niemieckiej doby feudalizmu (pojęcia tego używa sam autor), nie wyłączając problematyki form osadnictwa, czy stosunków wzajemnych wieś-miasto czy wieś-państwo w następujących przekrojach czasowych: do połowy XII w., 1150 - 1350, 1350 - 1470, 1470 - 1618 i 1618 - 1750. Rok wcześniej ukazał się tom II zarysu, obejmujący okres do 1976 r. (UTB 774).

S.R.

Jiři Kejř, *Městské zřízení v Českém státě ve 13. století*, Československý Časopis Historický, r. 27 (1979), nr. 2, ss. 226 - 251 (streszcz. ros. i niem. s. 251 n.).

W syntetycznej formie przedstawia autor, wybitny źródłoznawca i historyk prawa, wyniki swoich wieloletnich studiów nad genezą czeskiego ustroju miejskiego (prapoczątki organizacji miejskiej w XII w. przedstawił on na łamach „Historica” t. XVI, 1969). Kolejno przedstawione zostały: polityka miejska władców czeskich, wzajemne stosunki miasto-targ, polityczna pozycja mieszczan, formo-

wanie się miast prywatnych, treść i forma dokumentów lokacyjnych, wreszcie typologia „rodzin” prawa miejskiego, ze szczególnym uwzględnieniem powstałej w Magdeburgu.

S.R.

Raymonde Foreville, *Gouvernement et vie de l'Eglise au Moyen âge*. Recueil d'études, Variorum Reprints, London 1979, ss. 419.

W analogicznej formie jak np. prace A. Marongiu czy B. Lyona (por. CPH, t. XXV, z. 2 i t. XXXI, z. 2) zasłużone wydawnictwo zaprezentowało zbiór szesnastu studiów znanej badaczki dziejów średniowiecznego Kościoła. Rozpadają się one na dwa działy — dzieje kościoła powszechnego, w szczególności soborów (9 studiów) oraz regionalnego, południowej Francji (Langwedocja). Za najciekawsze w tym zbiorze uznać wypada teksty traktujące (w nawiasach podajemy rzymską liczbę oznaczającą ich miejsce w zbiorze, oraz datę pierwodruku) o: procedurze stosowanej na czterech soborach laterańskich (I, 1965); sprawie opodatkowania kleru i jego reprezentacji politycznej w świetle uchwał soboru laterańskiego IV z 1215 (III, 1966); ikonografii rzeźbionego soboru (IV, 1966); związkach wzajemnych między królestwami, metropoliami kościelnymi i ich synodami (VII, 1974); synodach prowincji Rouen XI-XIII w. (VIII, IX, 1976); kapitule katedralnej w Agdes, jej organizacji i działaniom (X, 1972); testamentach X-XIII w. w świetle kartularza tegoż biskupstwa (XII, 1963); odnowie duszpasterskiej XIII w. w świetle statutów synodalnych (XV, 1971).

S.R.

Städte und Ständestaat. Zur Rolle der Städte bei der Entwicklung der Stände-verfassung in europäischen Staaten vom 13. bis zum 15. Jahrhundert, hrsg. von Bernhard Töpfer, Akademie Verlag, Berlin 1980, ss. 246. Forschungen zur Mittelalterlichen Geschichte, Bd. 26.

Poprzedzony wstępem wydawcy (określający zarys problematyki na bazie literatury europejskiej) zbiór siedmiu studiów został przygotowany przez historyków NRD (3), ZSRR, Polski, Czechosłowacji i Węgier. Evamaria Engel na podstawie obszernego materiału źródłowego oraz literatury kreśli obraz działań politycznych mieszczaństwa niemieckiego tak w skali Rzeszy, jak i jej władz terytorialnych do połowy XIV w. (s. 13-58). Brigitte Berthold, opierając się na analogicznym warsztacie omawia udział miast w próbach reformy ustroju Rzeszy w początkach XV w. (s. 59-111). Bernhard Töpfer podejmuje z kolei pionierskie zadanie bliższego ukazania roli związków miast w księstwach Brabantu i Lüttich w procesie formowania się miejscowego ustroju stanowego (s. 113-154). Zmarla w połowie 1980 A. D. Ljublinska ja dzięki przeprowadzonym obszernym studiom archiwalnym omawia udział miast francuskich w antykrólewskiej opozycji lat 1314-1315 (s. 155-162). Marian Biskup przedstawia syntetyczny obraz udziału miast w zgromadzeniach stanowych Korony i Prus Królewskich (s. 163-193; por. CPH, t. XXX, z. 1). Jiří Kejř rekonstruuje proces ostatecznej krystalizacji stanu mieszczańskiego w Czechach, co nastąpiło na fali rewolucji husyckiej (s. 195-213). Wreszcie András Kubinyi na podstawie całokształtu dostępnych tekstów omawia udział miast węgierskich (tylko większych, królewskich) w sejmach aż po rok 1526 (s. 215-246).

S.R.

Karel Malý, *Trestní právo v Čechách v 15.-16. století*. Univerzita Karlova, Praha 1979, ss. 262+5 tabl. z ilustr.

Badania nad historią prawa karnego w Czechach sięgają drugiej połowy XIX w., kiedy to problematyką tą zajmowali się H. Jireček, K. Jičínský, F. Slavíček, F. Storch i Z. Winter. W okresie międzywojennym pojawiły się prace z tego zakresu pióra V. Solnařa, R. Rauschera i M. Stiebera. Po drugiej wojnie światowej synteza V. Vaněčka pt. *Dějiny státu a práva v Československu* utorowała drogę stosowaniu metody materializmu historycznego także i w tej dziedzinie badań prawnohistorycznych. Z jego też szkoły wyszedł autor omawianej pracy, który już wcześniej opublikował szereg prac z historii czeskiego prawa karnego, w tym jedną w wydawnictwach Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie (*Das Verbrechen und die Strafe in der böhmischen Ständegesellschaft*, w: *Études d'histoire du droit pénal*, Warszawa—Kraków 1976). Znany jest zresztą u nas z bliskiej współpracy z nauką polską, w różnych jej formach.

Praca nie zawiera typowego wykładu prawa karnego w wybranym okresie historycznym, z podziałem na część ogólną i szczególną. Według autora jest to książka „o zločinu a trestu v době stavovské”, poświęcona problematyce „českého feudálního práva v jedné z period jeho vývoje” (s. 7). Wynika stąd, że główną uwagę skupił on w niej na zagadnieniach części szczególnej prawa karnego, traktując o poszczególnych rodzajach przestępstw i przewidzianych za nie środkach represji karnej. Nie znaczy to jednak, by zagadnienia części ogólnej (która w owym czasie jeszcze nie była wykształcona, ale elementy jej można odtworzyć na podstawie przepisów szczególnych) zostały w tej pracy pominięte. Jest w niej bowiem również mowa o kształtowaniu się w czeskim prawie karnym XV i XVI stulecia takich pojęć i instytucji, jak: wina, zły zamiar, usiłowanie, współdziałanie przestępne, okoliczności obciążające i łagodzące czy obrona konieczna, chociaż nie w ramach osobnej części czy rozdziału pracy, ale obszernego wstępu („Úvod”, s. 7-34).

Ogół czynów ściganych przez czeskie prawo karne okresu stanowego podzielił autor na pięć kategorii, każdej z nich poświęcając osobny rozdział książki. W pierwszym z nich traktuje o przestępstwach przeciwko ideologicznym podstawom państwa feudalnego, ustanowionego w nim ustroju i jego przedstawicielom, do których zalicza zamachy godzące w religię i Kościół, feudalne państwo z monarchią na czele oraz dostojników państwowych i sędziów (*Delikty proti ideologickým základům feudálního státu, státní a jeho představitelům*, s. 35-74). W rozdziale II omówił przestępstwa przeciwko porządkowi prawnemu, bezpieczeństwu i ładowi publicznemu (*Delikty proti právnímu řádu, bezpečnosti a veřejnému pořádku*, s. 75-111). Przedmiotem rozważań autora w rozdziale III są przestępstwa przeciw własności feudalnej, wśród których naczelne miejsce zajmowały zamachy na dobra nieruchomości szlachty i bogatego mieszczaństwa (*Delikty proti feudálnímu vlastnictví*, s. 113-159). W kolejnym rozdziale IV znalazły omówienie przestępstwa przeciwko zdrowiu i życiu jednostek (*Delikty proti zdraví a životu*, s. 161-195). Natomiast w rozdziale V omówione zostały przestępstwa przeciw osobistym uprawnieniom członków społeczeństwa, tj. czyny godzące w cześć jednostek, małżeństwo, rodzinę i dobre obyczaje (*Delikty proti osobním právům příslušníků feudální stavovské společnosti*, s. 197-246).

W pracy swojej uwzględnił oczywiście K. Malý dorobek wcześniejszych badaczy, zawarty w dotychczasowej literaturze przedmiotu. Przede wszystkim jednak oparł się na własnych badaniach źródłowych, biorąc pod uwagę zarówno źródła drukowane (pomniki czeskiego prawa ziemskiego i miejskiego), jak i niezbadane dotąd materiały archiwalne. Dzięki temu udało mu się nie tylko podsu-

mować dotychczasowy stan wiedzy, ale w niejednym kierunku posunąć go znacznie naprzód, jak np. co do nie docenianej dotąd roli kary pozbawienia wolności w ówczesnym systemie środków karnych, zwłaszcza w prawie miejskim (s. 29 - 30). Uwypuklił też znaczenie takich czynników, jak rewolucja husycka czy konflikty klasowe, które wpływały na kształtowanie się nowych koncepcji w czeskim prawie karnym badanego okresu.

Praca stanowi niewątpliwie poważne osiągnięcie czeskiego historyka prawa w badaniach nad dziejami prawa karnego Królestwa Czeskiego w dobie poprzedzającej białogórską tragedię. Edycję zamyka streszczenie w języku niemieckim, indeks rzeczowy i wykaz skrótów, brak w niej natomiast wykazów użytych źródeł i literatury. Dodatkowym walorem książki jest niezwykle staranna i estetyczna forma zewnętrzna.

L.P.

Guido d'Agostino, *Parlamenti e società nel regno di Napoli secoli XV - XVII*, Guida editori, Napoli 1979, ss. 415. *Storia — saggi, ricerche, documenti* 19, a cura di P. Villani.

Pod rządami Andegawenów, znało królestwo Neapolu jedynie zgromadzenia polityczne typu lennejskiej „curia”. Pierwsze, walne zgromadzenie stanów (ale bez udziału duchownych) zwołał w 1443 r. obejmując władzę w królestwie Alfons I aragoński. Jednakże i te zjazdy pozostały nadal sporadycznymi i nie przybrały charakteru przedstawicielskiego. Paradoksalnie, dopiero wraz przekształceniem Neapolu w prowincję zjednoczonej Hiszpanii, pod absolutystycznymi rządami Ferdynanda katolickiego, utworzone zostały dopiero prawdziwie reprezentanckie zgromadzenia stanów. Periodycznie zwołane przez zarządców prowincji, funkcjonowały one aż po 1642 r. Autor tomu, młody historyk, profesor Uniwersytetu w Neapolu zebrał w nim pięć swoich studiów, analizujących z różnych punktów widzenia neapolitańskie parlamenty pod rządami Hiszpanów. Pierwsze z nich daje ogólny zarys problematyki, a zarazem przynosi publikację niedrukowanych dotąd akt zgromadzenia 1628 r. (listy konwokacyjne, diariusz). Podobny, uogólniający charakter, tyle że zawężony do pewnych odcinków chronologicznych, posiadają dwa dalsze teksty, tworzące wspólnie z poprzednim część pierwszą książki. Druga obejmuje jedynie dwa studia bardziej szczegółowe, poświęcone: systemowi przedstawicielskiemu Neapolu w latach 1443-1516 oraz działalności miejscowych „Parlamenti generali” lat 1516-1566 (najobszerniejsze, liczące ponad sto trzydzieści stron studium). Całość uzupełniają — wstęp autora oraz indeks osobowy.

S.R.

Antonio Marongiu, *I parlamenti sardi. Studio storico istituzionale e comparativo*, A. Giuffrè, Milano 1979, pp. XVII, 336. Pubblicazioni dell'Istituto di Studi Giuridici della Facoltà di Scienze Politiche dell'Università di Roma, serie V, no. 27.

Początki właściwych instytucji parlamentarnych (zgromadzenia stanów o charakterze przedstawicielskim, świadome swej pozycji i siły) pojawiły się na Sardynii po roku 1355, w czasie gdy podlegała ona już (od 1297) władzy Królestwa

Aragonii. Kształtowane pod wpływem wzorów czerpanych z tego ostatniego państwa, utrzymały się one również w dobie zjednoczonej Hiszpanii (od 1479), by zniknąć dopiero z chwilą objęcia rządów na Sardynii przez dynastię sabaudzką (początek XVIII w.). Prezentowana dziś praca stanowi nowe, rozszerzone i uzupełnione wydanie książki, która zainaugurowała działalność komparatystyczną najwybitniejszego dziś historyka parlamentaryzmu europejskiego (*I parlamenti di Sardegna nella storia e nel diritto pubblico comparato*, 1932 r.). Poza wstępem i bibliografią całość rozpada się na cztery obszerne rozdziały traktujące kolejno o: genezie i rozwoju sardyńskich parlamentów (w porównaniu z Hiszpanią, a szczególnie Aragonią, s. 9 - 24), ich strukturze instytucjonalnej (przedstawicielstwo, kontraktualny stosunek społeczeństwa do władcy, s. 25 - 72), działalności (s. 79 - 238), wreszcie ogólnej charakterystyce dynamiki instytucjonalnej.

S.R.

Iz istorii feodal'noj Rossii. Stati i očerki k 70-letiju so dnja roždenija prof. V. V. Mavrodina, Izd. Leningradskogo Universiteta, Leningrad 1978, ss. 198.

Otwiera tę książkę pamiątkową zespołowy artykuł charakteryzujący dorobek Jubilata, m. in. autora cennych rozpraw nt. genezy państwowości oraz świadomości narodowej Rusi Kijowskiej, a także formowania się scentralizowanego państwa moskiewskiego (pełną bibliografię V. V. Mavrodina zamieszczono na końcu tomu). Spośród dwudziestu trzech pomieszczonych tekstów szczególne zainteresowanie zdają się wzbudzać: próba rewizji oceny polityki Włodzimierza Monomacha, pióra D. S. Liščaczowa (s. 34 in.), zdaniem którego władca ten usiłując przywrócić jedność rozdrobnionej Rusi nie „cofał wstecz koła historii”, o co pomawiali go autorzy „Očerkov po istorii SSSR”; spojrzenie J. Ja. Frojanowa na istotę staroruskich wieców przez pryzmat zgromadzenia działającego w Kijowie w latach 1068 - 1069, a mającego być zdaniem autora wyrazem miejskiej „demokracji”, w której partycypowali nawet mieszkańcy podmiejskich wsi (s. 38 in.); próba wyjaśnienia genezy „dvorjan”, którzy zdaniem M. B. Swierdłowa mieli być początkowo książęcymi sługami (s. 54 in.); przegląd ustawodawstwa XVI - XVII w. dotyczącego się tzw. „czarnosoznych” chłopów, będących zdaniem A. J. Kopanewa właścicielami swoich nadziałów (s. 125 in.): przedstawienie soborów ziemskich lat 1632 i 1634 pióra niedawno zmarłego (1979 r.) L. V. Czerepnina (s. 133 in.); analiza artykułów „Sobornowo Ułożenija” z 1649 traktujących o pozycji chłopów (A. G. Mańkow, s. 141 in.).

S.R.

Problemy razvitija feodal'noj sobstvennosti na zemlju, red. A. M. Sacharov, Izd. Moskovskogo Universiteta, Moskwa 1979, s. 268.

Tom zawiera pokłosie konferencji katedr historycznych Uniwersytetu Moskiewskiego, odbytej w 1977 r. Opublikowane zostały w zbiorze siedem referatów, a to: A. P. Novosel'ceva, poświęcony genezie feudalnej własności ziemi na Zakaukaziu (s. 4 i n.); A. D. Gorskiego o istocie tzw. „czarnosoznego” władania ziemią na Rusi półn. wschodniej; według autora nie była to wolna własność, lecz

relikt stosunków wczesnofeudalnych, w których władca mógł występować w charakterze jedyne go, uosabiającego państwo właściciela (s. 25 i n.); A. M. Sacharova, zmarłego w międzyczasie, organizatora konferencji i redaktora tomu, charakteryzujący formy władania ziemią w państwie rosyjskim XVI-XVII w. (m. in. podziela on pogląd wyrażony przez autora poprzedniego artykułu, s. 55 i n.); L. V. Goriny traktujący o specyficznych drogach rozwoju feudalnej własności w Bułgarii (s. 109 i n.); E. S. Makovej poświęcony rozważaniom nad istotą tzw. scentralizowanego feudalizmu na podstawie literatury traktującej o sprawach Chorwacji, Serbii, Czech i Polski (przychyla się ona do stanowiska H. Łowmiańskiego, s. 121 i n.); A. R. Korsunskiego, traktujący o różnych postaciach własności podzielonej w warunkach zachodnioeuropejskiego feudalizmu (s. 145 i n.); J. M. Saprykina rozważającego na przykładzie stosunków angielskich zmiany w charakterze feudalnej własności zachodzące w warunkach rozwijającej się gospodarki towarowo-pieniężnej (s. 175 i n.).

S.R.

Werner Buchholz, *Staat und Ständegesellschaft in Schweden zur Zeit des Überganges vom Absolutismus zum Ständeparlamentarismus 1718-1720*, Stockholm 1979, Almquist and Viksell International, ss. XVIII, 189, 6 ilustr. Acta Universitatis Stockholmiensis 27. Etudes Présentées à la Commission Internationale pour l'Histoire des Assemblées d'Etats LXII.

Zakres tematyczny pracy w rzeczywistości jawi się nieco węższy niż to obiecuje tytuł, nadany nieco na wyrost przerobionej pracy dyplomowej autora pisanej pod kierunkiem wybitnego badacza niemieckiego G. Oesterreicha, a konsultowanej przez niemniej znanego szwedzkiego specjalistę S. Palme (oba zmarli w 1978 r.). W monografii poddano wnikliwej analizie, opierając się na obszernym materiale archiwalnym, zachowania i postawy najwyższych urzędników królestwa w obliczu końcowej fazy absolutystycznych rządów Karola XII oraz pierwszych reform tzw. „ery swobód”. Wtedy to w rękach wspomnianych dostojników znalazła się faktycznie pełnia władzy. Stopniowo tylko zaczęły ograniczać ich pozycję stany — szlachecki i mieszczański. Wywody autora uzupełniają ciekawie skonstruowane schematy ilustrujące strukturę władz naczelnych królestwa tej doby oraz sferę samorządu stanowego (s. 184-186). Na wstępie tomu, skarbnik Commission — profesor H. van Nuffel kreśli sylwetki zmarłych opiekunów pracy, wielce zasłużonych dla badań nad stanowym parlamentaryzmem.

S.R.

Etudes Historiques Hongroises 1980, publiées à l'occasion du XV-e Congrès International des Sciences Historiques par la Commission Nationale des Historiens Hongrois, Akadémiai Kiadó, Budapest 1980, vol. I, pp. 739; vol. II, pp. 808.

Spośród pięćdziesięciu obszernych studiów zamieszczonych w tej imponującej, obcojęzycznej „wizytówce” węgierskiej historiografii (ponadto teksty zaopatrzone w streszczenia rosyjskie) na szczególną uwagę historyków prawa zdają się zasługiwać rozważania E. Malyusza (nestora węgierskich mediewistów) nad procesem powstawania stanów na Węgrzech (s. 101-131); podjęta przez F. Maksay próba wyjaśnienia genezy drobnej, miejscowej szlachty (zapowiedziane w tytule

porównanie z Europą środkową zawiodło wobec nieznamomości przez autorkę stosownej literatury, s. 167-190); społeczny skład urzędników Siedmiogrodu XVI-XVII w. (Zs. Trócsányi, s. 255-275); obraz administracji latyfundiów magnackich w latach 1711-1848 (I. Kállay, s. 341-360); przedstawienie publicystyki polityczno-ustrojowej gazety „Pesti Hírlap” z lat 1841-1842, wnikliwie analizującej m. in. współczesny konstytucjonalizm europejski (A. Urbán, s. 465-490); opis walk toczonych w latach siedemdziesiątych XIX w. o legalizację węgierskiej socjaldemokracji (E. S. Vincze, s. 553-584); zarys systemu administracji Węgier w przededniu upadku monarchii habsburskiej (F. Pölöskei, II, 33-61); społeczny rezonans na Węgrzech encyklik społecznych lat 1919-1939 (E. Gergely, s. 287-313); zarys stosunków węgiersko-watykańskich w okresie międzywojennym (A. Csizmadia, s. 351-389); obszernie omówienie dorobku węgierskiej historiografii ostatnich lat dwudziestu przedstawione w odniesieniu do sześciu epok dziejowych — do 1526, 1526-1711, 1711-1849, 1849-1918, 1918-1945 i 1945 (s. 615-808).

S.R.

Folia Historica Bohemica 1, Ústav československých a světových dějin ČSAV, Praha 1979, ss. 360 + mapa.

W miejsce wydawanych w latach 1969-1974, w językach obcych (kongresowych) „Mediaevalia Bohemica” (4 tomy + 1 dodatkowy), zespół pracowników Instytutu dziejów czechosłowackich i powszechnych przy Akademii Nauk przystąpił do wydawania seryjnej, nieperiodycznej publikacji poświęconej dawniejszym dziejom ojczystym (epoka feudalizmu), redagowanej w językach czeskim i słowackim. Jej tom I przynosi materiały sesji poświęconej XIII stuleciu w dziejach Czech, odbytej w grudniu 1978 r. w Pradze. Spośród wygłoszonych tam osiemnastu referatów na szczególniejszą uwagę czytelnika zdają się zasługiwać następujące, traktujące o: miejscu czeskiej państwowości w Europie XIII w. (J. Janeček, s. 13-36); politycznej roli kancelarii Przemysła Ottokara II (S. Dušková, s. 67-92); karierze rodu Witkowców, najpotężniejszej rodziny możnowładczej XIII-XIV w. (V. Vaniček, s. 93-108); przemianach społeczeństwa czeskiego w XIII w. (D. Třeštík, s. 131-154) oraz przyczynach niedochowania się wielu miejskich przywilejów lokacyjnych (J. Bakala, s. 231-8). Tom wydany został w minimalnym nakładzie 450 egzemplarzy, metodą małej poligrafii, jako druk do użytku wewnętrznego. Biorąc pod uwagę zainteresowanie, z jakim się niewątpliwie spotyka również poza granicami Czechosłowacji, należałoby życzyć wydawnictwu, by w jak najzybszym czasie przybrało postać normalnie rozpowszechnianej publikacji.

S.R.

Istoričeskije Zapiski, 103, Izd. Nauka, Moskva 1979

W tomie znalazły się aż trzy studia wzbudzające zainteresowanie historyków ustroju feudalnej Rosji. I tak przedwcześnie zmarły (25 II 1980) jeden z najwybitniejszych mediewistów radzieckich A. A. Zimin (*Knjażevskaja znat' formirovanie sostava bojarskoj dumy vo vtoroj polovinie XV — pervoj tretj XVI v.*, s. 195-241) na podstawie drukowanych oraz archiwalnych materiałów źródłowych stara się ustalić arystokratyczną część wielkksiążęcego dworu oraz rady. W tym

celu zestawili on wszelkie dostępne informacje na temat publicznej działalności członków następujących rodów — Giedyminiowiczów, Starodunskich, Obolenskich, kniaziów Zwienigorodu, rostowsko-suzdalskich i jarosławskich. Z kolei na podstawie całokształtu dostępnych danych źródłowych Ju. G. Aleksejev („*Černyje ljudi*” *Novgoroda i Pskova — K voprosu o social'noj evolucii drevnerusskoj gorodskoj obščiny*, s. 242 - 274) kreśli obraz procesu dyferencjacji społeczeństwa wspomnianych republik miejskich. W jego wyniku, już w ciągu XIII w. pojawiła się najniższa warstwa ludzi wolnych, tzw. „černyje ljudi”, późniejsi chłopci właściciele ziemi północno-wschodniej Rusi, nazywani tym samym imieniem. Wreszcie V. A. Vodov, profesor paryskiej Ecole Pratique (IV sekcja) na podstawie 104 zidentyfikowanych dokumentów wystawionych przez W. Ks. Moskwy przeprowadza ich klasyfikację pod względem formy i treści, a następnie rekonstruuje działalność personelu kancelaryjnego (diacy) epoki (*Zaroždenije kancelarii Moskovskich Velikich Knjaziej — Sredina XIV v. — 1425 g.*, s. 325 - 350).

S.R.

Pál Horváth, *Vergleichende Rechtsgeschichte. Wissenschaftsgeschichte und Methodik*, Akadémiai Kiadó, Budapest 1979, ss. 363.

Autor, znany historyk prawa, przede wszystkim rzymskiego, wbrew tytułowi, kreśli historię (począwszy od czasów oświecenia) dochodzenia węgierskiej historiografii do porównawczego ujmowania analizowanych na gruncie ojczystym zjawisk. Poświęcono temu pierwszych pięć rozdziałów (212 s.). Dalsze trzy traktują o perspektywach jakie otwiera przed komparatystyką oparcie się na metodologii marksistowskiej. Uderza dogłębną znajomość odnośnej literatury krajów socjalistycznych, przede wszystkim Polski (J. Bardach) oraz ZSRR. W partii krytycznej wywodów znacznie słabiej wypadła orientacja we współczesnych kierunkach komparatystyki zachodnioeuropejskiej uprawianej z pozycji historycznych, że wymienimy tylko dorobek *Société Jean Bodin* czy *Commission Internationale pour l'Histoire des Assemblées d'Etats*. W związku z tym pewnemu zubożeniu uległ obraz wysiłków węgierskiej historiografii ostatnich lat trzydziestu, zmierzającej notabene z różnych pozycji metodologicznych do przewyżczenia tradycyjnego partykularyzmu, wyrosłego z postaw nacjonalistycznych wywodzących się jeszcze z początków XIX w. W tym kontekście zasługuje na podkreślenie, co najmniej w przypisach dorobek uczonych mozolnie odtwarzających w europejskiej perspektywie proces formowania się stanów węgierskich i ich politycznego przedstawicielstwa, że wymienimy zmarłego na emigracji J. Holuba, a spośród żyjących G. Bonisa (cytowanego jedynie w kontekście studiów nad dawnymi prawnikami węgierskimi), czy J. Baka wykładającego w Kanadzie, ale głęboko zainspirowanego marksistowską metodologią. Tom uzupełnia obszerny indeks osobowy.

S.R.

Der Staat. Zeitschrift für Staatslehre, Öffentliches Recht und Verfassungsgeschichte. Hrsg. von Ernst-Wolfgang Böckenförde u.a. Bd. 18, H. 1-4, 1979, ss. 644.

Ostatni, osiemnasty już tom kwartalnika „Der Staat”, jednego z najbardziej reprezentatywnych nie tylko dla nauki prawa konstytucyjnego, ale i historii ustroju oraz doktryn politycznoprawnych czasopism naukowych RFN, zawiera szereg

nader interesujących, zasługujących na baczność uwagi pozycji. Trzeba do nich zaliczyć rozprawy znanych historyków prawa i politologów, poświęcone prawnej problematyce rewolucji: Horsta Möllera o poglądach na wielką rewolucję francuską Lorenza von Steina (*Lorenz von Steins Interpretation der Französischen Revolution von 1789*), Wolframa Siemanna o liberalizmie i konserwatyzmie w Niemczech w erze „walki o prawo” (*Parteibildung 1948/49 als „Kampf ums Recht”*). Zum Problem von Liberalismus und Konservatismus in der Paulskirche) oraz Klause M. Kodalle o meandrach anarchii i autokracji (*Zwischen Anarchie und Leviathan. Eine kritische Paraphrase zu James M. Buchanan: „The Limits of Liberty”*). Cenne jest studium Rainera Wahla, zawierające wnikliwe refleksje na temat prawnych implikacji praw obywatelskich w niemieckim konstytucjonalizmie XIX stulecia (*Rechtliche Wirkungen und Funktionen der Grundrechte im deutschen Konstitutionalismus des 19. Jahrhunderts*).

W zeszycie drugim tomu opublikowano obszerną recenzję Bodinianów, zamieszczonych w tomie XXIX, 1977, z. 2 „Czasopisma Prawno-Historycznego”. Autor recenzji, Roman Schnur, wysoko ocenia rozprawę A. Tenenti, J. Beneyto, J. Chtchapova, A. H. Golimasa, M. Szczanieckiego, W. Voisé oraz L. Th. Maesa.

W zeszycie czwartym tomu (s. 548–562) redakcja zamieściła in extenso artykuł Michała Szczanieckiego pt. *Jean Bodin und Polen*, we wzorowym przekładzie Corneli Clostermeyer. Należy wyrazić głębokie zadowolenie z faktu, że ostatnia praca wybitnego uczonego i nieodżałowanego redaktora CPH została tą drogą udostępniona czytelnikowi niemieckiemu.

H.O.

Tradition und Fortschritt im Recht. Festschrift gewidmet der Tübinger Juristenfakultät zu ihrem 500 jährigen Bestehen, 1977 von ihren gegenwärtigen Mitgliedern und in deren Auftrag herausgegeben von Joachim Gernhuber, Tübinger Rechtswissenschaftliche Abhandlungen, 1977, ss. 516.

Praca składa się z dwudziestu artykułów dwóch rodzajów, autorstwa różnych prawników. Część z tych artykułów była wygłoszona w formie wykładów w czasie semestru letniego 1977 r. z okazji jubileuszu 500-lecia Uniwersytetu Eberharda w Tybindze i ilustruje historię tego uniwersytetu od jego początków. Pozostałe artykuły stanowią przyczynki naukowe nie skrepowane już wymogami, zastrzeżeniami dla wykładu uniwersyteckiego. Motywem wspólnym w nich wszystkich są, zaakcentowane w tytule: tradycja i postęp w prawie. Takie sformułowanie zawiera przekonanie autorów, że prawo, zmieniając w ciągu lat formę, zachowuje jednak swoją istotę. Zagadnienia poruszane w artykułach dotyczą zarazem przeszłości, jak i przyszłości, połączonych przez teraźniejszość. Zdaniem autorów, przez teoretyczne ujęcie prawa można zachować jego kontynuację w przyszłości. Jednak odbicie teraźniejszości nie może abstrahować od szeregu czynników, które doprowadziły do obecnego stanu w przeszłości. Zatem ogólnymi ramami, w obrębie których każdy z prawników daje wyraz swojego wkładu naukowego w niniejszym opracowaniu jest idea o respektowaniu dorobku przeszłości przy wkraczaniu w przyszłość oraz przekonanie o pośrednictwie między wczoraj a jutrem — przy zajmowaniu się teraźniejszością.

Artykuły zgrupowane są wokół sześciu zagadnień, stanowiących zarazem tytuły poszczególnych działów. Są to: I. Znaki czasu („Signaturen der Zeit”), II. Zachowawczość i zmiany w przeszłości („Bewahrung und Veränderung in der Vergangenheit”), III. Realizacja wymiaru sprawiedliwości („Die Herausforderung der

Justiz"), IV. Prawodawstwo i jego dzieło („Die Legislative und ihr Werk"), V. Granice prawa w życiu gospodarczym („Grenzen des Rechts im Wirtschaftsleben"), VI. Kontynuacja oraz dyskontynuacja idei i instytucji („Kontinuität und Diskontinuität der Ideen und Institutionen").

Objęta artykułami problematyka jest dość szeroka. Poruszane są najpierw kwestie natury ogólnej, jak: prawo i postęp czy czas i równość wobec prawa (R. Scheyhing, *Recht und Fortschritt*, G. Dürig, *Zeit und Rechtsgleichheit*). Następnie są rozpatrywane zagadnienia recepcji prawa i niemieckiego języka prawniczego, szkoły historycznej w procesie oraz bardziej szczegółowe: tradycja i postęp w poglądach prawnych Christopha Martina Wielandsa (F. Elsener, *Deutsche Rechtssprache und Rezeption*, K. W. Nörr, *Zur historischen Schule im Zivilprozess und Aktionenrecht*, R. Schnur, *Tradition und Fortschritt im Rechtsdenken* Christoph Martin Wielands). Kolejny dział, poświęcony wymiarowi sprawiedliwości, zawiera rozważania z zakresu teorii sprawiedliwości i politycznych aspektów prawa oraz teoretycznej roli praktyki sądowej (J. Esser, *Traditionale und postulative Elemente der Gerechtigkeitstheorie*, W. Zöllner, *Recht und Politik*, F. Baur, *Funktionswandel des Zivilprozess*?, O. Bachof, *Der Richter als Gesetzgeber*?). Następnie autorzy zajmują się zagadnieniami działalności legislacyjnej w przeszłości i obecnie, zwłaszcza w zakresie prawa karnego (J. Gernhuber, *Die integrierte Billigkeit. Eine Skizze zur Billigkeit als Tatbestandselement von Normen*, W. Münzberg, *Kodifikationsmängel — heute wie gestern. Zu § 54 SGB*, T. Lenckner, *Strafgesetzgebung in Vergangenheit und Gegenwart*, J. Baumann, *Denkansätze bei der Strafvollzugsgesetzgebung in Geschichte und Gegenwart. Dargestellt am Beispiel der Disziplinarverfahrungen*). Kolejne artykuły traktują o zastosowaniu prawa w życiu gospodarczym, w tym o problemach wielonarodowych przedsiębiorstw, transakcjach finansowych międzynarodowego prawa gospodarczego (K. J. Hopt, *Recht und Geschäftsmoral multinationaler Unternehmen. Unlautere Finanztransaktionen und Geldzuwendungen im internationalen Wirtschaftsrecht*), lecz także i o konkurencji zakładowej w prawie i ekonomii narodowej (W. Möschel, „Wettbewerb im Schnittfeld von Rechtswissenschaft und Nationalökonomie").

Ostatni dział zawiera rozważania z terenu różnych gałęzi prawa, ale łączących się w problem kontynuacji i dyskontynuacji instytucji, tradycji i postępu, m. in. w rozwoju prawa rodzinnego, w zagadnieniach dotyczących prawnokarnej ochrony zdrowia, sporów międzypaństwowych oraz prawa kościelnego (H. Lange, *Kontinuität und Diskontinuität in der Entwicklung des Familienrechts*, A. Eser, *Zwischen „Heiligkeit" und „Qualität" des Lebens. Zu Wandlungen im strafrechtlichen Lebensschutz*, T. Oppermann, *Juristische Fortschritte durch die europäische Integration*?, H. von Mangoldt, *Tradition in der Zwischenstaatlichen Streibeilegung*?, M. Heckel, *Zu Tradition und Fortschritt im Kirchenrecht*).

Praca ta, mogąca zainteresować szerszy krąg prawników wielu dziedzin, jest także bardzo ważna z historycznoprawnego punktu widzenia: zajmując się genezą i rozwojem prawa, akcentuje proces jego dynamiki i ciągłości oraz zależności między przeszłością, teraźniejszością i przyszłością.

J.K.

Noty opracowali: Joanna Kosioriewicz (J.K.), Henryk Olszewski (H.O.), Lesław Pauli (L.P.), Stanisław Russocki (S.R.)